

İpek geleneksel dokuma maddelerinden biridir. Doğal ipek, özel olarak yetiştirilen ipek böceğinden elde edilen salgıdır. Doğal ipeğin kökeni Çin'e gitmektedir. M.Ö.2600-3000'li yıllarda Çin'de ipek böceği yetiştirildiğinden söz edilmektedir. Avrupa'ya M.S.500'lü yıllarda tarihi **İpek Yolu** ile sokulan ipek, Çin'de ipek maddesi olarak işlem görmüştür.

Yazılı belgelere göre, Çin imparatoriçesi Si-Lung Chi, MÖ 2689 yılında ipeği ipekböceğinden keşfetmiş ve kozaları sıcak suya batırıp çektiği ipekle kendisine bir elbise yapmıştır. Çin'de gizli olan ipek üretimi, MS 300'lerde Japonya ve Hindistan'da öğrenilmiştir. Çin'den ipekböceği tohumu çıkarmaya çalışanlar ölüm ile cezalandırılmış ve ölümü göze alan iki Bizanslı keşiş MS 555 yılında asalarının içini oyup buraya koydukları ipekböceği tohumlarını Bizans'a getirmişlerdir. MS 16 yılında Roma Senatosu tarafından ipekli kumaş kullanımı yasaklanmıştır. MS 369 yılında ise ipek dokumacılığının kadınların dışındakilere yasaklanmasına ilişkin karar çıkmıştır. Bizans'ta ipekli dokumacılık devlet tekeline alınmıştır. İmparator Justinian döneminde devlete ait dokuma atölyeleri geliştirilmiş ve ipekli dokumacılık devlet tekeline alınmıştır. İpek üretimi İstanbul, İzmir, İznik ve Bursa çevresinde yaygınlaşmıştır. 1204 yılında IV. Haçlı Ordusunun İstanbul'a yağmalaması ipek dokuma atölyelerinin dağılmasına neden olmuştur.

Orta Asya ve İran'ın VII. Yüzyılda Müslümanların eline geçmesi sonucunda ipek yolunun denetimi ve ipek ticareti el değiştirmiştir. İpek VIII.yy'da Müslümanlar tarafından ilk kez İspanya'da üretilmeye başlanmıştır. Buradan XII. yy da Fransa ve İtalya'da yayıldı. Daha sonraki yıllarda Fransa Kralı Francois Lyon'da bir ipek dokuma imalathanesi kurarak ipeği devlet tekeline aldı İpek Fransa ve İtalya'dan Almanya, Hollanda, İsviçre, İngiltere, İsveç ve Rusya'ya yayıldı. Flaman dokumacılar ipeği Fransa'dan İngiltere'ye getirdiler. İngiltere Kralı I.James 1622 yılında ipek üretimini Amerika'nın Virginia bölgesinde denetti. Bağımsızlık Savaşı'nın ardından Georgia, Carolina ve Connecticut bölgelerine, XIX. YY'ın sonlarında da Michigan, California ve Florida bölgelerine yayıldı.

Türkçe' deki **ipek** sözcüğü Kıpçak Türkçesindeki **yipek** sözcüğünden gelir. Osmanlıca da ipek kumaş anlamına kullanılan **ak kumaş** deyimini de Doğu Türkçesindeki **aghi** sözcüğünden gelir.

Dünyada ipekçiliğin gelişimi

İpek Milattan Sonra II yüzyılda Koreli göçmenler tarafından Japonya'ya götürülmüş, ancak uzun süre gelişmeden kalmıştır. XV. ve XVI yüzyıllarda Çin ve Japonya'nın Avrupa ile ilişkilerini kesmeleri Avrupa'da ipek üretiminin gelişmesini kamçulamış ve ipek üretimi gelişmiştir. XIX. Yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da artan gereksinimi

karşılayamaz duruma gelmiş ve bu yüzyılın ortalarında Çin ve Japonya'nın kapılarını Batıya açmasından sonra buralardaki ipek üretimi gelişmeye başlamıştır. 1870'de Fransa'dan ipekçilik uzmanı Paul Brunat Japonya'ya getirilmiş ve bu kişiye Avrupa tarzında ipek filatürcülüğünü kurmak için gerekli projeler hazırlanmıştır. Bu uzman daha sonra Çin'e geçerek burada Pasteur yöntemine göre ipekböceği beslemeyi öğretmiştir.

Japonya'da ipekçilik 1886'da başlamış, yeni yöntemlerinin uygulanması ve yapılan çalışmalar sonucunda kısa sürede koza telleri uzamış ve verim üç katına çıkmıştır.

XIII. yüzyılda Fransa'da ipek dokumacılarına çok seyrek rastlanmaktadır. İpekli kumaşlar İtalya yolu ile Doğudan getirilmiş ve İpek çok pahalı olduğundan eski kumaşlar tel tel sökülerek bunlardan yeniden ikinci kalitede kumaşlar ile kemer gibi bazı kaba eşya dokunmuştur.

İpek ithalatının neden olduğu büyük para akışından kaygılanan Kral XI. Louis, 1470'de Fransa'nın Tours kentinde bulunan İtalyanlara tezgahlarını orada kurmak ve halka zanaat öğretmek koşulu ile büyük ayrıcalıklar tanımıştır. Lyon'da yapılan benzer bir girişim ipek ithalatı yapan tüccarların engellemeleri sonucu başarısız olmuştur. Buna karşılık, **Tours**'daki deneme büyük başarı kazandı ve 1546'da kentte ipek dokuyan tezgah sayısı 8000 dolayına ulaşmıştır.

Fransa'da ipekçilik konusundaki esas gelişme Kral IV. Henry döneminde ortaya çıkmıştır. Fransa'yı dut ağaçları ile donatarak, İtalya'dan işçi getirterek ve büyük yatırımlar ile imalathaneler kurarak ipekçiliğin gelişmesini sağlamıştır.

Dünya'da ipek böceği yetiştiren önemli ülkeler Çin, Hindistan, Türkmenistan, Brezilya, Özbekistan, Tayland ve İran'dır. Dünya ham ipek üretiminde Çin yüzde 70 ile ilk sırada yer almaktadır. 2002 yılı üretiminde Çin'i yüzde 17 ile Hindistan, yüzde 5 ile Türkmenistan takip etmektedir. 2002 yılında üretimin yüzde 24'ü dış ticarete konu olmuştur. İhracatta Çin yüzde 65 ile Türkmenistan ise yüzde 23 ile önemli ülkelerdir. İthalatta ise Hindistan önemli üretici ülkelerden biri olmasının yanı sıra aynı zamanda yüzde 39 ile önemli ithalatçı ülkelerin başında gelmektedir. Önemli düzeyde ithalat yapan diğer ülkeler ise İtalya, Japonya ve Kore'dir.

Ülkemizde ipekçiliğin gelişimi

Türkiye'de yardımcı bir tarımsal faaliyet olarak yapılan, aile fertlerinin emeklerinin değerlendirilmesinde ve kırsal alanda gizli işsizliğin önlenmesinde önemli olan, ancak son yıllarda üretimde düşüş yaşayan ipek böceği yetiştiriciliği, yaklaşık 1500 yıldan beri yapılmaktadır. İpek, önce Anadolu'da daha sonra da Avrupa'da üretilmeye başlanmıştır.

Ülkemizde genellikle küçük ölçekte yapılan ipek böceği yetiştiriciliği; çok fazla yatırım gerektirmeyen, ipek böceğinin tek besin kaynağı olan dut yaprağının sağlanmasıyla başlayan ve ipek elde edilinceye kadar süren bir faaliyettir.

Türkiye'de ilkbahar beslemesi olarak senede bir kez yapılan ipek böceği yetiştiriciliği; bitkisel üretimde aşırı ve bilinçsiz kullanılan zirai mücadele ilaçları, sanayileşme, kentleşme ve göç olaylarından olumsuz etkilenecek özellikle son yıllarda önemli oranda düşmüştür. Bugün, dünyada yaklaşık 60 ülkede ipek üretilmekle birlikte bunlardan 20 kadarında üretim ekonomik bakımdan önem taşımaktadır. Türkiye, iklim bakımından dut ağacı ve ipek böceği yetiştiriciliğine uygun ülkelerden biridir. Tarihi ipek yolu üzerinde bulunan Bursa, ipek üretiminin ilk başladığı yıllardan beri, önemli miktarda üretimin yapıldığı illerin başında gelmektedir. Yüzyıllardır ipekçiliği ile tanınan Bursa, bu özelliğini yörede yetişen dut ağaçlarından almıştır. Ancak, son 20 yıl içinde ipek böceği yetiştiriciliğinde gerek Bursa'da gerekse ülke çapında önemli bir azalma olmuştur. 1982 yılında 1 781 köyde 44 960 aile tarafından yapılan ipek böceği yetiştiriciliği, 1990'lı yıllardan itibaren sürekli bir azalma göstererek, 2001 yılında 213 köyde 1 555 aile tarafından yapılan bir faaliyet olmuştur. Aynı yıllarda yaş koza üretimi, 1 998 tondan 47 tona düşmüştür. İpek böceği yetiştiren illerin sayısı ise 1985'de 40 iken, 2001 yılında 13'e düşmüştür. İpek böceği yetiştiriciliği yapılan illere bakıldığında, Bilecik ve Eskişehir'in 14'er ton ipek kozası üretimi ile toplam üretimin yüzde 60'ini oluşturduğu görülmektedir. Üretimde önemli diğer iller ise Ankara, Sakarya, Bursa, Bolu ve Eskişehir'dir. İpek kozası fiyatları ise illere göre değişmekle birlikte en düşük 1.833.089 TL/kg ile Antalya'da, en yüksek 4.500.000 TL/kg ile Bilecik'de olmuş, Türkiye ortalama fiyatı ise 3.204.362 TL/kg olarak gerçekleşmiştir. Fiyatlardaki bu farklılık, kalite farklılığının yanı sıra koza alımı yapacak merkezlerin her yerde olmamasından kaynaklanmaktadır.

"Yaş İpek Böceği Kozası Üreticisinin Desteklenmesine ve Doğrudan Destek Ödemeleri İçin Gerekli Finansman İle Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Kozabirlik) Tarafından Yaş İpek Böceği Kozası Üreticilerine Ücretsiz Dağıtılmak Üzere İthal Edilen İpek Böceği Tohumu Bedellerinin Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan Karşılanmasına İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı Uygulama Tebliği " ne göre, (Kıyaslama yapılabilmesi için 2003-2011 yılı fiyatları verilmiştir) 2003 yılı ürünü yaş ipek böceği kozasının kooperatiflere veya Kozabirlik'e satışında üreticiye verilecek doğrudan destek, damızlık yaş koza için 10 lira, 1. sınıf yaş koza için 7 lira, 2. sınıf yaş koza için 6,25 lira, 3. sınıf yaş koza için 5,5 lira olarak belirlenmiştir. Kozabirlik, 2011 yılı yaş koza alım fiyatlarını da 1. Sınıf yaş koza için kilogramı için 23.50 lira, ikinci sınıf yaş koza için 23 lira, üçüncü sınıf yaş koza için 21.5 lira ve çipez koza için de 20.10 lira olarak tespit etmiş ve açıklamıştır.

Son yıllarda üretilen koza miktarının azalmasına paralel olarak, ham ipek üretimi 20 ton seviyesine düşmüştür. Üretimdeki bu azalmada, Çin'in yüzde 70'lik bir payla ipek üretiminde ve ticaretinde tekel durumunda bulunması ve fiyatlara tek başına müdahale edebilmesi önemli rol oynamaktadır. Ayrıca, sanayinin gelişmesi, zirai mücadele ilaçlarının aşırı ve bilinçsiz kullanılması, kentleşme, göç olayları ve genç kuşakların ipek böcekçiliğine olan ilgisinin azalması da önemli olmuştur. Ham ipek üretimindeki düşüş ithalatı arttırmış, yurt içi ipek ihtiyacının önemli bir bölümü ithalat ile karşılanmaya başlanmıştır . 1993- 2001 yılları arasında ham ipek arzı, yüzde 60 artışla 172 tondan 276 tona yükselmiş, ancak 2002 yılında ithalattaki düşüş ve üretimin artmaması sonucu ham ipek arzı azalmıştır. Ham ipeğin tamamına yakınına kullanan ipek halı dokumacılığında, ihracata bağlı olarak ev tipi tezgahlarda , yılda yaklaşık 40-50 000 m² ipek halı üretilmektedir. İpek halı ihracatında en önemli pazarlar ise Almanya, İsviçre, Japonya ve ABD'dir.

İpek böceği yetiştiriciliğinde, 35 - 40 günlük çok kısa bir üretim döneminden sonra, kutu başına 26-30 kg arasında yaş koza elde edilebilmektedir. Ülkemizde ipek böceği yetiştiriciliği yapan bir çok aile, yılda 4-5 kutu ipek böceği yetiştirerek geçimini sağlamaya çalışmaktadır. Üretim, dut yaprağının teminine bağlı olarak yılda iki kez yapılabilecek olmasına karşın, ikinci besleme yaygınlaştırılamamıştır. Koza üretimini artırmak ve üreticiyi korumak amacıyla ilk Koza Tarım Satış Kooperatifleri Bursa, Bilecik ve Adapazarı'nda kurulmuş, bu kooperatifler 1940 yılında Bursa'da Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'ni (Kozabirlik) kurmuşlardır. Bugün Kozabirlik, 10.300 üreticinin ortağı olduğu Bursa, Bilecik, Adapazarı, Mihalgazi ve Alanya 'da bulunan 5 kooperatif ile hizmet vermektedir. Birlik, bir yandan kozacılığın potansiyel olarak mevcut olduğu bölgelerde koza üretimini teşvik ederken, diğer yandan da koza üretiminin düştüğü bölgelerde bazı tedbirler almaktadır. Ayrıca Kozabirlik, yaş ipek böceği yetiştiriciliği yapan köylerde doğrudan destek ödemeleri ve ücretsiz ipek böceği tohumu dağıtımının uygulama esaslarını önceden tüm üreticilere duyurmak ve 2003 yılı ürünü olması şartıyla kendisine getirilen yaş ipek böceği kozasının tamamını satın almakla yükümlü kılınmıştır.

İpek böceği ile ilgili tek kamu kuruluşu olan İpek Böcekçiliği Enstitüsü ise, 1888 yılında Bursa'da bu konuda eğitim veren bir kurum oluşturmak amacı ile kurulmuştur. Kozabirlik ve İpek Böcekçiliği Enstitüsü dışında Türkiye İpek Böcekçiliği ve İpekçilik Milli Komitesi de ipek böcekçiliği konusunda çalışmaktadır.

Genel Değerlendirme ve Sektörün Sorunları

Türkiye ham ipek üretimi 1984 yılındaki 290 tonluk rekor üretimin ardından 2002 yılında 20 tona kadar düşmüştür. Üretimdeki bu büyük düşüşün en önemli nedeni Çin'in tekelleşme çabaları ile üretimini Dünya talebinin üzerinde artırmasıdır. Bu durum ham ipek fiyatlarının yarı yarıya düşmesine neden olmuştur. Kişi başına milli

geliri 620 \$ olan Çin üreticisi bu fiyat seviyesinde de üretimini sürdürebilmiş, ancak Japonya ve Güney Kore gibi ülkelerde bu fiyat seviyesinde üretim yapılamamış ve sonuçta üretim hızla düşmüştür. Piyasa şartları Türk üreticisini de olumsuz etkilemiş, Körfez krizi ile ipek halı ihracatının düşmesi ve Türk cumhuriyetlerinin de piyasalara ucuz ham ipek sürmesi de eklenince üretim iyice düşmüştür.

AB, birlik için hiçbir ekonomik önemi olmamasına rağmen ipekböcekçiliğine destek vermektedir. Ülkemizde ipekböcekçiliğine verilen destekler ise, ücretsiz tohum dağıtımı ve yaş ipek böceği kozasının satışında üreticilere doğrudan destek ödemesi yapılması şeklindedir.

İpek üretiminin her aşamasında kaliteyi belirleyici ve yükseltici önlemler alınmalıdır. Özellikle ipek halı üretim ve ihracatında kaliteye dikkat edilmelidir. Üretimde önemli bir sorun da maliyet yükseklidir. Birim işgücü ve alandan daha fazla ve kaliteli ürün almayı sağlayacak yetiştiricilik yöntemleri çiftçiler arasında yaygınlaştırılmalıdır. Bu amaçla ipekböcekçiliğinin mevcut sorunlarını göz önüne alan bir kredilendirme politikası izlenerek üretim araçlarının modernleşmesi sağlanmalıdır.

Yok olmaya mahkum edilen sektör

İPEKÇİLİK

Oktay TAŞ